

С. Б. Фіялка,

асп.

УДК 378.167.1:655.254.22

Принципи організації електронних навчальних видань із культурознавства

Виокремлено основні етапи підготовки електронних навчальних видань (ЕНВ). Проаналізовано наявну в цих книгах систему гіперпосилань. Розроблено редакторські пропозиції щодо створення ЕНВ із культурознавчих дисциплін.

Ключові слова: електронне навчальне видання, гіперпосилання, інтерактивність, гіпермедіа.

The main stages in the preparation of e-textbooks are covered. The system of hyperlinks is analysed. The editorial recommendations on the creation of e-textbooks for culture-knowledge disciplines are developed.

Keywords: e-textbook, hyperlink, interactivity, hypermedia.

Выделены основные этапы подготовки электронных учебных изданий (ЭЦИ). Проанализирована присутствующая в них система гиперссылок. Разработаны редакторские предложения по созданию (ЭЦИ) по культуроведческим дисциплинам.

Ключевые слова: электронное учебное издание, гиперссылка, интерактивность, гипермедиа.

Розвиток інформаційних технологій, бурхливе проникнення їх в усі сфери життя суспільства дедалі більше впливають на освіту, визначають потребу модернізації педагогічної практики. Когнітивний процес із використанням сучасних комп'ютерних технологій стає стандартом вищої школи. За роки інформатизації освіти набуто значного практичного досвіду в розробленні електронних навчальних видань (ЕНВ). Останні є доволі зручним засобом навчання, вони мають багатий дидактичний потенціал. Відображати тексти книжок на своїх екранах можуть персональні комп'ютери, ноутбуки, смартфони, комунікатори тощо.

Проблеми теорії та практики створення електронних підручників і посібників досліджували українські й зарубіжні вчені, зокрема Л. Гризун [1], М. Беляєв, В. Вимятін, С. Григор'єв та ін. [2], Ю. Древе [3], М. Нельсон [4], С. Сисоева [5], О. Шмегера [6] та ін. ЕНВ із соціально-гуманітарних дисциплін аналізували К. Блінова [7], О. Кирилов [8], Н. Самаріна, Т. Антонова й О. Харитонов [9], О. Штомпель і Л. Штомпель [10] та ін.

Аналіз наявних підходів до створення ЕНВ засвідчує відсутність єдиної концепції їх проектування. Підготовка таких видань потребує вирішення багатьох організаційних, методичних і технічних завдань. Тож відчувається необхідність проведення глибоких теоретичних досліджень, результати яких могли б стати базою для появи якісних електронних підручників і посібників.

Однією із серйозних проблем є взаємодія між автором змістової частини, редактором та програмістом. Складність полягає в тому, що автор

і редактор часто не мають цілісного уявлення про можливості комп'ютерних технологій, а програміст зазвичай не є фахівцем з предметної галузі створюваного навчального видання. Більше того, редакторів часто взагалі не залучають до підготовки ЕНВ.

Дане дослідження присвячене електронним підручникам і посібникам із культурознавчих дисциплін, котрі відіграють значну роль у становленні фахівців різних галузей. Упровадження таких предметів у навчальний процес сприяє широкій демократизації вищої освіти, зростанню матеріальної та духовної культури, моральності, реалізації творчого потенціалу молоді, прищепленню відповідального ставлення до культурної спадщини тощо. Проблема якісних навчальних видань із культурознавства є надзвичайно актуальною, вона була й залишається важливим предметом обговорення та критики педагогічної громадськості.

Підручники та посібники з культури хибують на дві крайнощі: з одного боку – теоретизування, яке перетворюється на самоціль, а з другого – перехід до розважальності, переказу яскравих, цікавих фактів. Вітчизняні ЕНВ нерідко є сканованим матеріалом із книги. У них не використовуються специфічні можливості електронного видання. У кращому разі вони мають зміст із гіперпосиланнями, а отже, майже нічим не відрізняються від друкованих аналогів. Це лише електронна форма книги, яку до того ж читати на екрані значно складніше, ніж на паперовому варіанті. Однак варто зауважити, що іноді такі видання мають право на існування, насамперед тоді, коли є потреба за

короткий проміжок часу поширити їх серед значної кількості студентів.

Метою статті є виокремити основні етапи створення ЕНВ; проаналізувати наявну в них систему гіперпосилань; розробити редакторські пропозиції щодо підготовки електронних підручників і посібників із культурознавчих дисциплін, урахування яких дало б змогу досягти максимальної відповідності таких видань дидактичним цілям.

Визначимо ті переваги, що їх надає використання ЕНВ у навчальному процесі. Це насамперед:

1) інтерактивність, тобто наявність зворотно-го зв'язку (вбудовані тест-системи забезпечують миттєвий контроль засвоєння інформації, інтерактивний режим дозволяє обирати швидкість проходження навчального матеріалу);

2) використання можливостей мультимедіа, об'єднання в інтерактивний продукт кількох способів подання інформації: текст, статична ілюстративна частина, динамічна ілюстративна частина та звук. Мультимедійні об'єкти поєднуються між собою гіперпосиланнями, відтак видання стає гіпермедійним;

3) можливість переходу за посиланнями до додаткових джерел інформації;

4) простота оновлення матеріалу, а також висока швидкість, з якою ці зміни передаються користувачам;

5) можливість побудови простого і зручного механізму навігації в межах ЕНВ;

6) розвинутий пошуковий механізм.

Істотною перевагою електронних підручників і посібників є можливість організації природного взаємозв'язку навчального матеріалу за допомогою гіперпосилань. Наявність їх розгалуженої структури дає змогу отримати додаткову інформацію у процесі його засвоєння і при цьому швидко повернутися до основного тексту. Гіперпосилання допомагають переміщуватися по ЕНВ, переглядати малюнки, звертатися до інших видань, навіть написати електронного листа авторові з проханням роз'яснити певні моменти. Зокрема, гіперпосилання можуть забезпечувати перехід:

- від змісту до тексту;
- від посилань у тексті до ілюстрацій, таблиць, списків літератури;
- від тексту до деяких інших електронних документів, розміщених в інтернеті, що розглядаються як додаткова література, а також до анімаційних, аудіо- і відеофайлів із динамічним описом процесів чи явищ тощо;
- від термінів, що трапляються в основному тексті й потребують пояснення, до глосарія;
- від умовних позначень і скорочень, наявних у тексті, до їх узагальненого переліку, а в

разі його відсутності – до інших фрагментів видання, де вони розшифровуються;

– від тексту до блоку додаткової інформації (за його наявності);

– від тексту до приміток і коментарів;

– від термінів і понять, які містяться в покажчиках, до основного тексту, в якому вони згадуються.

Зв'язки в ЕНВ здійснюються за допомогою таких засобів навігації:

1. Меню. Зазвичай це зміст із гіперпосиланнями, потрібними для переходу до основних розділів видання.

2. Кнопки внутрішньої навігації – текстові чи графічні гіперпосилання для гортання сторінок, які дають змогу: перейти на наступну сторінку, повернутися на попередню або до змісту тощо.

3. Закладки, які дозволяють позначити важливі моменти, щоби потім їх переглянути. Виділивши необхідну частину тексту чи ілюстрацію та натиснувши на кнопку "Закладка", можна легко повернутися до цього фрагмента в подальшій роботі, не марнуючи часу на його пошук.

4. Підказки, що допомагають у разі потреби (наприклад, під час виконання тестів) отримати докладні пояснення.

5. Мультимедійний програвач, який дозволяє звернутися до зовнішніх аудіо- чи відеофайлів, що містять звукові коментарі до ЕНВ, відеолекції і т. ін.

6. Посилання, завдяки яким можна заглибитися в тему, розширити її, уточнити деталі тощо. Важливо, щоб користувач, відкривши посилання, міг без проблем перейти до вихідної сторінки. Інакше кажучи, "посилання в посиланнях" доцільні в розумних межах.

На нашу думку, процес створення ЕНВ, зокрема й культурознавчих, має охоплювати такі основні етапи.

I. Підготовчий етап:

1. Докладне ознайомлення з наявними друкованими й електронними навчальними виданнями з дисципліни.

2. Оцінка часових і матеріальних витрат.

3. Попереднє тестування потенційних користувачів для оцінки рівня їхніх знань та обрання оптимального способу викладу матеріалу.

4. Планування структури видання згідно з навчальною програмою. На підготовчому етапі за основу майбутнього ЕНВ доцільно взяти таку структуру:

1) вихідні відомості;

2) зміст, у якому всі теми курсу подано як ієрархічну структуру;

3) вступ до дисципліни (історія, предмет, актуальність, мета й завдання її вивчення,

взаємозв'язок із іншими дисциплінами програми);

- 4) навчальна програма з дисципліни;
- 5) методичні вказівки до самостійного вивчення курсу;
- 6) список умовних позначень і скорочень;
- 7) основний зміст, структурований за розділами (модулями);
- 8) тести, питання (за розділами), завдання для самостійної роботи;
- 9) тлумачний словник термінів;
- 10) висновки;
- 11) список літератури (основний, додатковий, факультативний);
- 12) довідковий матеріал, який містить уривки з підручників, наукових статей та іншу інформацію з тематики курсу;
- 13) примітки й коментарі;
- 14) допоміжні покажчики.

II. Основний етап:

1. Написання й редагування тексту.
2. Підготовка статичної ілюстративної частини – малюнків, світлин тощо.
3. Підготовка динамічної ілюстративної частини – відео, анімації.
4. Планування звукового супроводу – "живих лекцій" (їх фрагментів), музики, звукових ефектів.

III. Програмна реалізація гіпермедіа в електронній формі.

IV. Тестування й доопрацювання видання.

Тепер дамо поради щодо підготовки ЕНВ, дотримання яких, на нашу думку, забезпечить виконання ним основних дидактичних функцій.

Із педагогічного погляду електронний підручник доцільно створювати у вигляді певних рівнів.

Перший з них – це ядро навчального матеріалу, що становить не більше чверті загального обсягу видання. Цей рівень має давати цілісну картину предмета.

Другий – основний рівень – повинен охоплювати докладну інформацію з усіх питань навчальної програми курсу.

Третій рівень має містити поглиблений виклад окремих питань для тих користувачів, які мають намір розширити свої знання.

Готуючи ЕНВ, обов'язково слід дотримуватись ієрархії заголовків, не перевантажувати текст складними термінами, ретельно працювати над добром фактичного матеріалу. До того ж книжку треба написати так, щоб її параграфи можна було читати незалежно один від одного. Розділи повинні бути короткими, кожен із них має містити вичерпну інформацію з одного конкретного питання. Принагідно зауважимо, що, створюючи електронний підручник чи посібник, треба неодмінно мати на увазі рівень

комп'ютерних знань студентів, їхню загальну підготовку.

Видання має допускати адаптацію до потреб конкретного користувача в процесі навчання, давати змогу варіювати глибину та складність матеріалу і його прикладну спрямованість залежно від майбутньої спеціальності.

Важливо приділити пильнішу увагу мотивації студентів до опанування кожної теми. Інтерес є засобом активізації пізнавальної діяльності, допомагає зробити процес навчання привабливим. Один зі способів зацікавити користувача – надати йому можливість (у певних межах) самостійно встановлювати формат подання матеріалу на екрані або навіть керувати системою в цілому, в тому числі й розміщенням фрагментів тексту, ілюстрацій, тобто повністю конфігурувати екранний інтерфейс.

ЕНВ має бути читабельним, що залежить від гарнітури, розміру шрифту, поєднання кольорів, розташування тексту, наявності вільного простору на поверхні екрана тощо. Будь-яке художнє оформлення доцільно звести до мінімуму й зосередитися на тому, щоб інформація була максимально доступною. Графіка мусить працювати на інформативність, адже будь-який зайвий елемент у графічному оформленні відвертає увагу від навчального матеріалу. Крім того, має надаватися можливість роздрукувати потрібні фрагменти.

Новостворене ЕНВ варто апробувати в умовах вищої школи. Саме під час апробації виявляються окремі, не помічені розробниками, помилки, некоректність, незручності в експлуатації і т. ін.

Зазначимо, що автори більшості сучасних як електронних, так і друкованих навчальних видань із культурознавства спираються на різні теоретичні позиції в доборі та інтерпретації матеріалу, неоднаково відтворюють і зміст дисципліни.

Часто культурознавство викладається як авторський курс. До того ж чи не кожен університет намагається видати власний варіант підручника, що відображає наукову позицію та особисті інтереси автора, специфіку вищого навчального закладу, краєзнавчі пріоритети тощо.

На нашу думку, доцільно, щоб віртуальний підручник із культурознавства складався з трьох частин: теорія та історія культури, блок додаткової інформації (про філософські школи стародавнього світу, сучасну соціокультурну ситуацію і т. ін.). Важливо, щоб навчальне видання містило матеріал із історії вітчизняної культури відповідно до того історичного періоду, про який йдеться в розділі.

При цьому тексти мають доповнюватися ілюстраціями, відеосюжетами й музикою, що дає змогу впливати на всі рівні сприйняття.

Адже немисливо вивчати архітектуру, живопис, скульптуру, не споглядаючи сам об'єкт: храм, картину, статую тощо. Надзвичайно складно простежити основні тенденції, традиції, новаторство в мистецтві, не маючи перед собою необхідної наочності. Тож до ЕНВ із культурознавства доцільно підключати мультимедійні альбоми, програми, які дають змогу здійснити віртуальні екскурсії по музеях, відомих вулицях і площах. У такому разі студент дістає доступ до значних обсягів факультативного фактичного матеріалу. При цьому важливо, щоб видання містило інструкції щодо користування такими електронними ресурсами. У свою чергу, введення завдань має стимулювати студентів до самостійної роботи.

Отже, одним із вирішальних чинників модернізації системи освіти є створення нового покоління засобів навчання, які поєднували б досягнення сучасної педагогічної науки з потужним дидактичним потенціалом інформаційних технологій. ЕНВ – комплексна програмна система; вона дає змогу викласти навчальний матеріал із використанням багатого арсеналу різних форм подання інформації та забезпечує неперервність і повноту дидактичного циклу: надає теоретичні знання, забезпечує контроль їх рівня, а також інформаційно-пошукову діяльність. Для створення електронного видання недостатньо додати до традиційного підручника навігацію та багатий ілюстративний матеріал і втілити на екрані комп'ютера. ЕНВ покликане максимально полегшити розуміння та запам'ятовування (причому активне, а не пасивне) найістотніших понять, тверджень і прикладів, залучаючи інші, ніж традиційні навчальні видання, можливості людського мозку, зокрема емоційну та слухову пам'ять. При цьому весь матеріал переводиться в яскраву, захопливу, мультимедійну форму із широким використанням графіки, анімації, в тому числі й інтерактивної, звукових ефектів та відеофрагментів. Неодмінною умовою створення якісного програмного продукту є залучення до цього процесу кваліфікованого редактора.

Насамкінець зауважимо, що ЕНВ найближчим часом не замінить традиційних друкованих підручників і посібників. Паперові та електронні

видання належать до різних засобів навчання, кожен з яких має свої дидактичні можливості. Навіть у закордонних системах дистанційної освіти, де технічний рівень оснащення навчального процесу дуже високий, частка друкованих книг досі залишається значною.

1. *Гризун, Л. Е.* Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника : автореф. дис. ... к. пед. наук : 13.00.09 / Л. Е. Гризун ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2002. – 20 с.

2. *Теоретические основы создания образовательных электронных изданий* / М. И. Беляев, В. М. Вымятин, С. Г. Григорьев. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 2002. – 86 с.

3. *Гречихин, А. А.* Вузовская учебная книга: Типология, стандартизация, компьютеризация : учеб.-метод. пособ. в помощь авт. и ред. / А. А. Гречихин, Ю. Г. Дреус. – М. : Логос; Московского гос. ун-та печати, 2000. – 255 с.

4. *Nelson, M. R.* E-Books in Higher Education: Nearing the End of the Era of Hype? // *EDUCAUSE Review*. – 2008. – Vol. 43. – №. 2. – P. 40–56.

5. *Сисоєва, С.* Створення і впровадження електронних навчальних засобів: теоретичний аналіз проблеми // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. – 2006. – № 1–2. – С. 131–134.

6. *Шмегера, О. В.* Особливості класифікації навчальних електронних видань // *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. [Київ, 16–18 трав. 2006 р.] / Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. – К., 2006. – С. 189–191.*

7. *Блинова, Е. К.* Принципы организации электронных учебных пособий по истории архитектуры // *Университетская книга*. – 2003. – № 3. – С. 16–19.

8. *Кириллов, А. В.* Новые информационные технологии в базовом гуманитарном образовании // *Информатизация базового гуманитарного образования в высшей школе : тез. докл. межвуз. науч.-метод. конф.* – М. : НИИВО, 1995. – С. 18–20.

9. *Самарина, Н. В.* Создание гипертекста в процессе работы над электронным учебником по истории // *Опыт компьютеризации исторического образования в странах СНГ : сб. ст. / под ред. В. Н. Сидорцова, Е. Н. Балыкиной*. – Мн. : БГУ, 1999. – С. 195–200.

10. *Штомпель, О. М.* Компьютерный учебник "Культурология" : метод. обоснов. / О. М. Штомпель, Л. А. Штомпель // *Информатизация базового гуманитарного образования в высшей школе : тез. докл. межвуз. науч.-метод. конф.* – М. : НИИВО, 1995. – С. 36.